

100 جىلدىق كۈرەس جولىدا چاڭئا سايارغا تىتايىق 100

اراتۇرىكى قورعاۋ 40 كۈندىك شايقاسىندا قان كەشكەن داڭقى شاقار

بەيشان تاۋى جەمىس شوقسىنداى سوعسى قامالنىڭ وزنى. □ سۈرەتتى اراتۇرىك اۋداندىق پارتكوم ۋەگىت بولمى بەرگەن

قىزىل نىزەر 17

□ انار بۇلت / شىنجاڭ گازەتنىڭ ئىشلىشى چىڭ يۈەيۈە

4 - ايدىك 29 - كۈنى قۇمىل قالا-

سنان شىعې شىعسى تېيانشان تاۋىنىڭ يەرلەڭدەگەن تاۋ جولىن بويلاي وتتىك، جىل بويى قار باسې جاتتىن قارلىق شىڭى بىردە كورنىپ، بىردە كورنىبەي كەلەدى، بىر اسۋدان تۈسە قالغانىمىزدا الدىمىزدان اراتۇرىك اۋدانى كورىندى. اۋدان قالاشى تاۋ جاستانا ورنالاسىتى، قالاشتىك ورتاسىندا اراتۇرىكى قورعاۋ 40 كۈندىك شايقاسىنىڭ قۇرباندار قابىرس- تاندىعى تۇر.

قۇرباندار ەسكەرتكىشىن ورتالىق ەتكەن قابىرستاننىڭ بىر جاعىنداى 32 قۇرباننىڭ قابىرىندا اراتۇرىكى قورعاۋ شايقاسىنداى "قۇرىش قاهرمان لىياننىڭ" قۇرباندارى ماڭگىلىك ۇقىدا جاتىر. بۇل ارا- عا كەلگەن ادامدارنىڭ بارلىعى بىيك باسپال- داققاردى باسپ، ەسكەرتكىشنىڭ الدىغا كەلپ، قۇرباندارغا ئېلىپ قۇرمەت بىلىدردى.

71 جىل ۇوتتى، سوعىستىڭ نىس - تۈتەنگى الدەقاشان تاراعا، بىراق اداھ- دار قاهرمانداردى ۇمىتقان جوق. اراتۇ- رىكى قورعاۋ 40 كۈندىك شايقاسى ەس- كەرتكىشى، قۇرباندار قايرى، قاهرمان- دار رۇخى مۇناراسى، ەسكەرتكىشى ساراي جانە تاۋداى شايقاس جۇرتتارى

ول ۇزىنىڭ 30 جىلدىق شەكارا قورعان- سى ومىرىندەكى سول ۇمىتلەسىز كۈند- دەردى ەسنە الدى. "كەزىندە شايقاسقا قاتناسقان 2 - لىياننىڭ جاۋىنگەرى دۇان ۇنىخى بىرنە- شە جىلدىك الدىندا وسى ازاغا كەلپ جا- ۇنىگەر سەرىكتەرنە ازا بىلىدردى، كوپتەگەن ادامدار مۇنى ەستىگەنەن كەين ارنابى كەلپ ساقا قاهرمانەن قول الىستى، سول جەردە تۇرغان ادام تۇگەلدەي قاتتى تەبىرنەدى"، - دەدى زادام ابدۇراخمان. 2019 - جىلى اۋتونومىيالى رايوندىق قوسنان شەگىنگەن اسكەرىلەر س- تەرى مەڭگەرمەسنىڭ قىزمەتكەرلەرى دۇان ۇنىخىنىڭ ۇرىمجىدەگى ۇينە "داڭقىتى وتباسى" تاقىتاشاسن ئىلدى، 89 جاستاى دۇان ۇنىخى قارىبا كۆزىنە سىتقى جاس السپ، اسكەرى قۇرمەت بەردى.

جەمىس شوقسىندا جەلبىرەپ تۇرغان بەس جۇلدوزدى قىزىل تۇدىك الدىندا توپ - توپ ەسكۇرسىيالاۋشىلار بىرگە ەستەلىك سۇرەتكە تۇسەدى. ارا- تۇرىك قالاشى جىشىك الدۇمەنتىك اۋ- ماغىنىڭ كادرى كۆلنۇر مامەت جۇپ قۇ- راعان تۇسى شىۋ شياڭرۇڭمەن بىرگە وسى ارادا ەستەلىك مانىنە يە سۇرەتكە ئۇستى. كۆلنۇر مامەت بىلاي دەدى: "شايقاس جۇرتىنا بارۇدان تەرەڭ اسەر الدىم. شايقاس قانداي قاتىگەر، قاهرمان- دار قانداي ۇلى دەسەڭىشى!".

شىۋ شياڭرۇڭ جىشىك الدۇمەنتىك اۋماعىنداى ساقا پارىتيا مۇشەسى، ول بىلاي دەدى: "قاهرماندارنىڭ بوداۋى بولغاندىقتان دا، بىزدىك قازىرگى باقت- تى تۇرمىسىمىز بولغان. مەن قاشاندا وزىمە پارىتيا مۇشەسىنىڭ ولشەمەن قاتىك تالاپ قويسپ، باستاماشلىق رو- لىمدى ساۋلەلدەندىرىپ، ۇلتىنار نىتمەمانغا ۇز كۇشەمدى قوسامىن". (جالعاسى 7 - بەتتە)

گى سىتەردى ەسكە العان ابدۇوعۇپۇردىڭ كوڭلى باياعداي شارق ۇردى.

100 جىلدىق قاشقار ساراينىدا وسى جاۋاپ حات كورمە زالىنىڭ مال ورتا- سىندا ەڭ كوز تارتارلىق جەرگە قويىلىپ- تى. جاۋاپ حاتتا ماۋ جۇشىدىڭ ادەمى كوركەم جازۋىلارى كوركەن ادامغا ەرەكشە جاقىندىق سىلاپ، شاپىت بەرەدى. ماۋ جۇشى جاۋاپ حاتىندا: "سزەردىڭ وتاندى ۇسۇپ، مول ۇنىم الۇ ۇندە- ۇنىدە ونان ارى نىتمەقتاسىپ، قۇلىشنا ۇندىرىس جۇرگىزىپ تازىتىق نۇرمىستا- رىغىزىدى جاقاسارتۇلارنىغىزدى ارى وسى نەگىزدە مادەنىيەت دەڭگەيلەرگىز- دى بىرتىندەپ وسرۇلەرگىزدى ۇمىت ەتمەن" دەپ جازىپتى.

رەفورما جاساپ، ەسك اشقانان كەين، شىنجاڭ بۇكىل ەلمەن بىرگە ۇنىمدى وتباسلارنا بىرلەستىرىپ كو- تەرمەگە بەرۋ جاۋابكەرلىك ۇزۇمىن جولغا قويدى. پاقاكتالا اۋىلى كۇرۇشتى ۇستۇرلى شاشىپ، ەڭ ۇلگىسىن وز- گەرتىپ، چاڭئا تەخنىكا جاپىلاستىرىپ، چاڭئا تۇقىم نەگىزدى، بۇكىل اۋىلدا كۇ- رىشتىڭ مۇ باسىندىق ۇنىم مولشەرى زور دارەجەدە ارتىپ، حالقتىڭ تۇرمىسى دەڭگەيى ەرەكشە جاقساردى.

الدىغى عاسىردىڭ 90 - جىلدارىندا سول كەزدەگى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارىياسى ورتالىق كومىتەتنىڭ باس شۇجى جياڭ زىمىن جولداس شىنجاڭدا قىزمەت تەكسەرگەندە پاقاكتالا اۋىلىغا جاعدايىن سۇراستىرىپ، دىققاندارنىڭ ۇندىرىس، تۇرمىسى جاعدايىن ۇعسىتى. 1993 - جىلى پاقاكتالا اۋىلىنىدا استىقتىڭ جالى ۇنىمى 11 مىللىيون 790 مىڭ كى- لوگرامغا جەتپ، ازاتتىقتىڭ العاشقى تۇ- سىنداىدىن 10 ەسەگە تاياپ ارتتى. (جالعاسى 8 - بەتتە)

جاس وقۇشلار مەن بالالارغا جەڭىستىڭ وڭاي - وسپاق قولغا كەلەگەندىكىن سەزىندىرۋ ۇشنى، ەسكەرتكىشى ساراينى- دا نىقپالداسۇ - سەزىنۋ ساراى اشلىدى. سارايدا سول جىلدارداى شايقاس كورد- نىستەرى ەلىكتەمەلى ۇلكىدە قايتا كور- سەتىلدى. ەسكۇرسىيالاۋشىلار مۇندا ۇزدىكىسز قامال الدى، الايدا بىرتالابى 1 - قامالدىن وتە ەلادى، وسى كەزدە بارىپ كوپىشلىك سول جىلدارداى ارىما- مىزدىڭ كوماندىر - جاۋىنگەرلەرىنىڭ جاۋدى دەنەشە رەت شەگىندىرۋىنىڭ قانداي جاپالى بولغاندىن سەزىنە الادى "

، - دەدى زادام ابدۇراخمان. **تارىختى ەستە بەرىك ساقىاپ، ۇلتىنار نىتمەمان قورعادى**

قابىرستاندىقتان سولتۇستىك جاققا- عى ۇلكەن تاۋعا كوز سالغاندا، ازاتىق ارىماننىڭ سول جىلدارى ۇز جاندارىمەن قوراعان بەكىنىسى قاز - قالپىندا كورىندى. باسپالداقپەن ورلىپ بەيشان تاۋىنداى جەمىس شوقسىنا شققاندا، بالشتقان سالىد- مان بەكىنىستەگى وق تەسكەن جەرلەر، ت. ب. اپ - ايقىن كوزگە تۇسەدى.

"1964 - جىلى مەن 18 جاستاى كە- زىمدە حىنانان شىنجاڭغا اسكەر بولپ كەلدىم. 1968 - جىلى 9 - ايدا كەزىندە 40 كۈندىك قورعاۋ شايقاسى بولغان بە- كىنىسكە تۇرۇعا ورنالاستىرىلدىم"، - دەدى بىيل 76 جاستاى چاڭ كىچىڭ،

"ول ارا ستراتەگىيالىق ماھىزدى جەر، بۇل جوتانى جاقسى ساققاندا توڭ- رەكتەگى 4 تاۋ ساغاسىن دا مەڭگەرۋگە بولادى. مەن داۋالدىڭ بارلىق جەردە- دەگى زەڭبەرەك وعىنىڭ زىنە قاراپ، قۇربانداردى ەسىمە السپ، ولارغا شەكىسز قۇرمەت بىلىدردىم". قازىر سانجى جۇيزۇ اۋتونومىيالى بىلىستىق ارىمادان زەينەتكە، پەنسىياعا شققان، كادىرلار دەمالىس ورنىندا تۇرىپ جاتقان

تىق ارىماسى 6 - جۇن 16 - شى 46 - تۇان 1 - يىگىنىڭ ورنىباسار يىگىچاڭى حۇ چىڭشان 2 - لىياننىڭ 100دەن استام كوماندىر - جاۋىنگەرىن باستاپ، جاۋدىڭ تالاي رەتكى سۇراپل شاپۇلىن توبىتارىپ، جاۋ اسكەرىنىڭ سانى بىز جاققان 7 ەسە كوپ جاعدايدا وسى جەردىڭ اماندىن قورعادى. كەينى پىڭ دىجۇاي ارناى تەلەگرامما جولداپ، 2 - لىيانان حال سۇراپ جىگەرلەندىر- دى. 2 - لىيانگە "قۇرىش قاهرمان لىيان" داڭقى اتاعى بەرىلدى.

"تاۋ ەتەكىندە جاۋ تورت جاققان قورشادى، قاپلاقتاپ قار جاۋىپ تۇر، ارىمامىزدىڭ كوماندىر - جاۋىنگەرلەرى قارۇ - جارامىن سايلاپ، قايسارلىقپەن شايقا- سپ، 40 كۈندى وتكىزگەندە ارتان كۆمەك كەلپ، اقىرى جاۋدى جەڭدى..."، - دەدى اراتۇرىكى قورعاۋ 40 كۈندىك شايقاسى ەسكەرتكىشى ساراينىڭ تۇسىندىرمەسى زادام ابدۇراخمان تەبىرنە. "ەسكۇرسىيالاۋشىلارغا، اسرەسە،

ەستە بەرىك ساقتاۋعا جەتەكتەدى"، - دەدى اراتۇرىك اۋداندىق جوعارى دارە- جەلى ورتا مەكتەپ پارىتيا ياپچىكاسىنىڭ شۇجى گاۋ حۇڭجيان. ول بىيل جىل باس- نان بەرى بۇل مەكتەپ وقىتۇشى - وقۇشلار ارانىدا "ارداگەر قۇربانداردىڭ ۇزىن باسپ، ۇلت رۇخىن جالغاستىرۋ" نەگىزگى تاقىرىپتىق قىمىلىن ورسىتەتپ، يدەيا - ساياسى ساباغىنىڭ مۇموردىق تارىبە يۇتتىن جوعارىلاتىپ، وتانىلىدىق تارىبەسىن كۇشەيتكەندىكىن ايتتى.

اراتۇرىك مىڭ شاقىرىمدىق لانجۇۋ - شىنجاڭ جەمىلىسىدەگى قاتىناس قامالى. 1949 - جىلى شىنجاڭ بەيىست ازات بولپ، بۇقارا كۆتكەن چاڭا ۇمىر كەلپ جەتتى. الايدا كەلسى جىلى 3 - ايدىك ايا- عنىدا شىڭ شىساي زاماننان - اق قۇمىلدى يەمدەنەپ جاتقان يوۋاستىڭ قول استىندا- عى 700دەن استام بىاندى اراتۇرىكتە تۇرغان ارىماغا تۇتقىل شاپۇل جاساپ، اراتۇرىكى قورعاۋ شايقاسى باستالدى. 40 كۇن ۇاقىتتا جۇڭگو خالىق ازات-

ادامدارنىڭ قاستەرلەي كورپ، جىگەرلە- نە العاللىگەرلەۋى ۇشنى سول بىر شۇماللى تارىختى وسناۋ ولگەگە ماڭگە- لىككە ويپ جازىپ قالدىرغان.

قاهرماندارنىڭ قانى ۇرپاقتار بويى جالعاستى

اراتۇرىك وزەنىنىڭ بويى، سۇ سل- دىراي اعىپ، اعاش پەن ۇشوپ چاپ - جاسىل بولپ ۇسپ تۇر. 4 - ايدىك 29 - كۈنى اراتۇرىك اۋداندىق جوعارى دارە- جەلى ورتا مەكتەپنىڭ وقۇشلارى رەت- مەن قاتارغا ئىزىلىپ مەكتەپ اۋلاسىنان شىعىپ، وزەن بويىنداى تاس جولدى بويلاپ، اراتۇرىكى قورعاۋ 40 كۈندىك شايقاسى ەسكەرتكىشى ساراينى بارى، يدەيا - ساياسى مۇعالىمى وسى ارادا وقۇشلارغا ساباق ۇتتى.

"مەكتەپىمىز يدەيا - ساياسى ساباق فورماسىدا چاڭلىق اشىپ، ساباقخاننى قىزىل تارىبە بازالارنا دەيىن كەڭەيتىپ، قالىڭ وقۇشلاردى ومىردەن وتكەن ال- دىغى اعا بۇنىدارغا ساغىنىش بىلىدردۇگە، قاهرمانداردى ساغىنا ەسكە لۇعا، تارىختى

100 جىلدىق قاشقار ساراينىڭ جەر رەفورماسى ەستەلىكتەرى

جوعارى قافۇلا قىستاعىندا اۋىلداستار ماۋ جۇشىدىڭ جاۋاپ حاتىن قايرىغا جازىپ، تاپسىرمانى ەستە- رىندە بەرىك ساقىدى. □ سۈرەتتى انار بۇلت / شىنجاڭ گازەتنىڭ ئىشلىشى لى شىڭ تۇسىرگەن

قىزىل نىزەر 18

□ انار بۇلت / شىنجاڭ گازەتنىڭ ئىشلىشى لى شىڭ

"ۋا، ماۋ جۇشى، ماۋ جۇشى، ەس- ئىزگە ساقاندىڭ بىزدى ەرتە... وندە- رىستىك شايقاستارنىڭ ۇلگىسى بولامىز دەپ تۇرمىز سىزگە سەرت ەتە، سۇيىن- شىلەپ ناتىجەمەن تاڭداۋلى، قۇانتامىز شاتىق سىلاپ وزگەشە...". 4 - ايدىك 19 - كۈنى ئىشلىشى قاشقار قالاستا ورنالاسقان پاقاكتالا اۋىلىنىداى 100 جىلدىق قاشقار ساراينىدا الدىغى عاسىردىڭ 50 - جىلدارىندا جەر رەفورماسى كە- زىندە پاقاكتالا اۋىلىنىداى دىققاندارنىڭ ۇيعۇر تىلىندە ولەڭمەن ماۋ جۇشىغا جازغان خاتىنىڭ مەملەكتەتە بىر تۇتاس قولدانلانتىن ىتل - جازۇعا اۋدارىلغان نۇسقاشى رامكاغا سالىنىپ، تۇتاس بىر قايرىغىنى لىپ تۇرغاندىن كوردى. بۇل پاقاكتالا اۋىلىنىداى دىققاندار- دىڭ جەرگە يە بولغانان كەين شىن جۇ- رەكتەن تۇعان ولەڭى، وندا جەر رەفور- ماسى ارىقىلى ەڭسە كوتەرگەن قۇانىش بەينەلەنىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارىتيا- سىنا دەگەن شەكىسز سىتىق سۇيسپەنىش- لىك كۇيى شەرتلىگەن.

شىنجاڭ بەيىست ازات بولغان سول، پاقاكتالا اۋىلى قاشقار جەر رەفور- ماسىنىڭ العاشقى كەزەڭدەگى سىناق ۇتۇ- سى. بۇكىل اۋىلغا كادىر جىبەرىپ، ۇزىر قىس-

جەردىڭ %80ى اۋىل - قىستاق خالىقنىڭ %10نى جەتپەيتىن جەر يەلەرى مەن باي دىققاندارنىڭ قولىندا بولپتى. ابدۇوعۇپۇر مىنانى ايتتى: سول كەزدە بۇكىل اۋىلداى ۇزىر وتباسىنا ۇكتى كىتاپشاسى تاراتىلىپ، جەر رەفور- ماسىنىڭ ماھىزى، مازمۇنى، جەردى قالاى بولسىكە ساۋ ەڭجەي - تەكجەيلى ۇتسىندىرىلدى. ۇر قىستاقىنى وتباس- لارنىڭ جەرگە يە بولۇ جاعداى تۇگەل ساناققا سىغان سول، جەر، ۇندىرىس قۇرال - جابدىقتارى، مال ۇزىر وتبا- سىنداى ادام سانىنا قاراى قايتا باستان بولسىكە سالىندى.

ابدۇوعۇپۇردىڭ ۇيىندەگى 9 ادامغا 28 مۇ ەگىستىك جەر بولىندى. ونىڭ قاستەرلەپ ساقىناپ وتىرغان جەر كۆال- گىندە "بۇل وتباسىنىڭ بارلىق ەگىستىك جەرى جىنى 5 بولك، 28 مۇ، 11 اۋىز ۇيى بار" دەپ انىق جازىلپتى. 1951 - جىلى 4 - ايدان 1953 - جىلى 10 - ايدا دەيىن جەر رەفورماسى قىزمەت اترەتى بۇكىل ايمىقتاى 1783 اۋىل - قىستاققا بارىپ، بۇقارانى كۆرەسكە جۇ- مىلدىرىپ، فەودالدىق قاناۋ ۇزۇمىن تۇبەگىلى الاىتاپ، ەدىنى ەرەكشە ۇقت- تى كۇشىنەن قالدردى، قاناۋ مەن وزگە- گە مەيلىنشە ۇشراغان بىر مىللىيون 410 مىڭ كەدەي دىققانغا 3 مىللىيون 180 مىڭ مۇ جەر، 76 مىڭ 606 ۇي، 100 مىڭنان استام ەگىشلىك قۇرال - سايا- مى، سونداى - اق 22 مىڭ باس ەگسى كولىگى مەن 23 مىللىيون 977 مىڭ كىلوگرام استىق بولىندى.

"جەر بولىنگەندە كەيىرەۋلەر قۇانغاندارىنان وزدەرنە بولىنگەن جەرگە جاتا قالىپ اۋىناب، ماۋ جۇشى جاسامىن، جەردىڭ %80ى اۋىل - قىستاق خالىقنىڭ %10نى جەتپەيتىن جەر يەلەرى مەن باي دىققاندارنىڭ قولىندا بولپتى. ابدۇوعۇپۇر مىنانى ايتتى: سول كەزدە بۇكىل اۋىلداى ۇزىر وتباسىنا ۇكتى كىتاپشاسى تاراتىلىپ، جەر رەفور- ماسىنىڭ ماھىزى، مازمۇنى، جەردى قالاى بولسىكە ساۋ ەڭجەي - تەكجەيلى ۇتسىندىرىلدى. ۇر قىستاقىنى وتباس- لارنىڭ جەرگە يە بولۇ جاعداى تۇگەل ساناققا سىغان سول، جەر، ۇندىرىس قۇرال - جابدىقتارى، مال ۇزىر وتبا- سىنداى ادام سانىنا قاراى قايتا باستان بولسىكە سالىندى. ابدۇوعۇپۇردىڭ ۇيىندەگى 9 ادامغا 28 مۇ ەگىستىك جەر بولىندى. ونىڭ قاستەرلەپ ساقىناپ وتىرغان جەر كۆال- گىندە "بۇل وتباسىنىڭ بارلىق ەگىستىك جەرى جىنى 5 بولك، 28 مۇ، 11 اۋىز ۇيى بار" دەپ انىق جازىلپتى. 1951 - جىلى 4 - ايدان 1953 - جىلى 10 - ايدا دەيىن جەر رەفورماسى قىزمەت اترەتى بۇكىل ايمىقتاى 1783 اۋىل - قىستاققا بارىپ، بۇقارانى كۆرەسكە جۇ- مىلدىرىپ، فەودالدىق قاناۋ ۇزۇمىن تۇبەگىلى الاىتاپ، ەدىنى ەرەكشە ۇقت- تى كۇشىنەن قالدردى، قاناۋ مەن وزگە- گە مەيلىنشە ۇشراغان بىر مىللىيون 410 مىڭ كەدەي دىققانغا 3 مىللىيون 180 مىڭ مۇ جەر، 76 مىڭ 606 ۇي، 100 مىڭنان استام ەگىشلىك قۇرال - سايا- مى، سونداى - اق 22 مىڭ باس ەگسى كولىگى مەن 23 مىللىيون 977 مىڭ كىلوگرام استىق بولىندى. "جەر بولىنگەندە كەيىرەۋلەر قۇانغاندارىنان وزدەرنە بولىنگەن جەرگە جاتا قالىپ اۋىناب، ماۋ جۇشى جاسامىن،

يىنى رەتتىدە، جەر ماينىن ازايىتىپ زورە- كەرلەرگە قارسى تۇرۇ جانە جەر رەفور- ماسى قوزعالسىن دابىرالى ورسىتەتتى. وسىدان كەين پاقاكتالا اۋىلىنىدا بۇرىن بولماعان وراسان زور وزگەرىس جارىققا شىقتى. اۋىلداستار اقل - پاراساتى مەن ەڭبەكشىلىق قوس قولدارنا سۇيىنە وت- رىپ، بايرىغى اۋىل - قىستاققا جالىندى ومىرەشەڭدىك ۇستەدى. **دىققاندارنىڭ ۇز جەرى بولدى** سول كۈنى 93 جاستاى ابدۇوعۇپۇر ۇماردىڭ ۇيىنە بارغانىمىزدا سەرگەك رۇختى قارىبا ۇزى قاستەرلەپ ساقىناپ وتىرغان، جەر رەفورماسى كەزىندە ۇكىمەت تاراتقان جەر كۆالىگىن السپ شىقتى. ساراعىيان جەر كۆالىگىن اشقان ابدۇوعۇپۇر جەر رەفورماسى داۋىرىندەگى جالىندى، دۇماندى كەزگە قايتىپ بارغان- داي بولدى. "1951 - جىلى 4 - ايدا ايمىق بۇكىل اۋىلغا كادىر جىبەرىپ، ۇزىر قىس-